

אין "מי שפרע" אלא במי שחוזר בו אחר קבלת מעות?!³⁵

ואמר לי אותו תלמיד חכם: אכן, שמועה זו — שרבנן שאלו את רבא על קללת "מי שפרע", בהקשר לאותו מעשה בשומשמיין, אינה נכונה, ולא היו דברים מעולם.

שנינו במשנה: נתן לו מעות ולא משך הימנו פירות, יכול לחזור בו [בין המוכר ובין הלוקח].

רבי שמעון אומר: כל שהכסף בידו, המוכר, ידו על העליונה, אם רצה המוכר, יכול הוא לחזור בו, ואם רצה לקיים את המקח, אי אפשר ללוקח לבטלו.

תניא בכרייתא לפרש דברי רבי שמעון:

אמר רבי שמעון: אימתי, יש למוכר אפשרות לחזור ולבטל את המקח?

בזמן ששילם הלוקח את המעות, ועדיין אין הפירות בידו, שלא משכס, ונמצא שהכסף והפירות, שניהם, נמצאים ביד מוכר, אז נתנו חכמים רשות למוכר לחזור בו, כדי שאם תפרוץ שריפה הוא יטרח להציל את הפירות.

אבל כסף שנמצא כבר ביד מוכר, ופירות כבר נמצאים ביד לוקח, אינו יכול לחזור בו, מפני שכספו בידו.

ותמהינן: וכי אטו כספו של הלוקח בידו, הרי ביד מוכר הוא?

ההוא יומא, שאירע בו המעשה, אפניא דמעלי שבתא [סמוך לכניסת השבת⁽³⁵⁾] הוה, והוה יתיבנא, ואתא ההוא גברא וקאי אכבא [הייתי יושב, ובא אותו אדם ועמד בפתח].

אמר לי אותו אדם: אית לך שומשמי לזבונא האם יש לך שומשמיין למכור?

אמרי, אמרתי, ליה, לאותו אדם: לא, אין לי שומשמיין למכור.

אמר לי אותו אדם: ליהו הנך זוזי, שהבאתי לכאן, כדי לקנות את השומשמיין, בפקדון גבך, דהא חשבה לי, ואינני יכול להביאם לביתי בשבת.

אמרי ליה: הא ביתא קמך, הרי ביתי לפניך!

אותבינהו, הניח אותו אדם את מעותיו, בביתא, בכיתו של אותו תלמיד חכם, ואיגנוב המעות.

אתא אותו אדם לקמיה דרבא.

אמר ליה רבא: כל אמירת: "הא ביתא קמך" — אינה נחשבת כקבלת אחריות על החפץ, ועל כן לא מיבעיא "שומר שכר" דלא הוי, אלא אפילו "שומר חנם" לא הוי, ופטור בעל הבית משמירת המעות.⁽¹⁾

אמר רבינא: אמרי ליה לאותו תלמיד חכם שסיפר את המעשה הזה: ואם כדבריך, שלא קיבלת מעות עבור השומשמיין, הא אמרו ליה רבנן לרבא: הא בעי לקבולי עליה "מי שפרע", ולדבריך, אין לשאלתם מובן, הרי

1. כתבו התוספות: דין זה, שאין בעל החצר מתחייב בשמירה, עד שיקבל עליו שמירה

35. ראה שבת לג ב: בהדי פניא דמעלי שבתא... בין השמשות ובערוך ערך פניא.

אלא, לא תפרש את הברייתא כפשוטה, כספו בידו, והכי קאמר: **מפני שדמי כספו**, הפירות, בידו של הלוקח.

קא סלקא אדעתין דמשך לוקח את הפירות והרי הן בביתו.

ותמהינן: **פשיטא!**? הלא כאשר משך לוקח, אפילו רבנן מודים לרבי שמעון שאינם יכולים לחזור בהם, ומה חידש רבי שמעון! (2)

רבי שמעון סובר: מעות קונות דבר תורה.

אמר, תירץ, **רבא**: לא מדובר באופן שהלוקח עשה משיכה וקניין גמורים בפירות, אלא **הכא במאי עסקינן**: כגון שהיתה העלייה שבה מונחים הפירות, עלייה של לוקח המושכרת ביד מוכר [למוכר].

ואמנם אין אותה עלייה קונה ללוקח את פירותיו של המוכר בקנין חצר, אפילו אחרי שהוא שילם את מעותיו, כי חצירו של מוכר היא, היות והוא שכר אותה מן הלוקח. (3)

ומכל מקום, במקרה כזה, סובר רבי שמעון: מעות קונות, ואף על פי שחכמים ביטלו את קניין המעות, כאן לא תקנו חכמים שלא יקנו לו מעותיו.

כי **טעמא מאי תקינו רבנן: משיכה קונה ולא מעות?**

גזירה שמא יאמר לו, מוכר ללוקח: **נשרפו חיטיך בעלייה**.

הכא אין צורך לגזור גזירה זו, ואין חשש בדבר, שהרי הפירות **ברשותיה**, בעלייתו, **דלוקח נינהו**, ואי **נפלה דליקה באונס** (4) **איהו**, לוקח, **טרח ומייתי לה**. (5)

כפירוש, במחלוקת הוא שנוי [בבא קמא מז ב] וסוגיא דידן סוברת כרבי שפוטר שם את בעל החצר, אי נמי לא נחלקו שם אלא כשאמר "כנוס שורך" שבכחאי גוונא סוברים רבנן שהרי הוא כאומר לו אשמרנו אבל כשאומר לו "הא ביתא קמך", לכולי עלמא סילק עצמו לגמרי מן השמירה.

2. רש"י. [ובפשוטו יש לפרש: אם היתה משיכה וגם מתן מעות, הרי נקנה לו המקח לגמרי, בין לרבי יוחנן בין לריש לקיש, אם כן דין פשוט הוא שאין אפשרות לחזרה, ולא משום דרבנן מודו קא מקשה, אלא שהדין מצד עצמו הוא פשוט, וצריך תלמוד.]

3. שיטת רש"י [כאן ולהלן קב א] שחצר מושכרת קונה לשוכר אך ברמב"ם [שכירות ו ה]

נראה שחצר מושכרת קונה למשכיר. לפי זה, יפרש הרמב"ם שמעות קונות בחצר של לוקח המושכרת למוכר היות והחצר קונה ללוקח, והוה ליה כאילו משך לוקח את הפירות — "מגיד משנה" [מכירה ג ו וראה עוד ב"לחם משנה"].

אך יש מן האחרונים שחלקו על הבנה זו בשיטת הרמב"ם וכתבו שהרמב"ם מודה לביאורו של רש"י, ראה "כסף משנה" שם ובש"ך [שיג א, קצח ב] ובמה שהאריך ב"דבר יעקב" קב א אות ט.

4. כי אם תפרוץ השריפה על ידי פשיעה של בעל האש, יהיה עליו לשלם גם על הפירות, ואין צורך לבטל דין תורה עבור מקרה זה — גמרא לעיל מז ב.

5. א. לשון הגמרא משמע שהלוקח יטרח להביא

ועד אימתי יכול המתאנה לדרוש את תשלום הונאתו.

ה"אונאה" היא במחיר החפץ הנקנה, בין מצד המוכר ובין מצד הקונה. דהיינו, אם העלה המוכר את מחירו של החפץ מבלי שיידע מכך הקונה, נתאנה הקונה על ידי המוכר. ומאידך, אם שילם הקונה במחיר שהוא פחות מערך החפץ, נתאנה בכך המוכר על ידי הקונה.

שלשה כללים לשלשה שיעורים של אונאה נאמרו, ובלשון חכמים הם נקראו בשלש לשונות: "מחילה", "אונאה" ו"בטל מקח":

א. "מחילה". אם היה המחיר גבוה או נמוך בשיעור שהוא פחות משישית ממחירו האמיתי של החפץ, חל המקח, ואין המתאנה זכאי לדרוש את תשלום הונאתו, כיון שהוא מוחל על האונאה המועטת.⁽¹⁾ והוא קרוי "נקנה מקח".

מספרת הגמרא: מעשה בהוא גברא דיהיב זוזי אחמרא, שילם כסף בעבור חמור שהוא רצה לקנות.

לסוף שמע, דקא בעי למנסביה דבי פרוק רופילא, הוא שמע שמשתיו של "פרוק" משנה המלך, רוצים ליטול את החמור.

אמר ליה לוקח למוכר: הב לי זוזי, החזר לי את מעותי, לא בעינא חמרא, אינני רוצה את החמור.

אתא לקמיה דרב חסדא, אמר ליה: יכול הלוקח לחזור בו ולבטל את המקח,⁽⁶⁾ שכדרך שתיקנו שמיכה קונה ולא מעות, במוכרין, כדי שיוכל המוכר לחזור בו, כך תיקנו משיכה בלקוחות, שיוכל הלוקח לחזור בו, אם ירצה, כל זמן שלא נתן מעות.

מתניתין:

משנה זו עוסקת בדיני אונאה, מהו שיעורה,

נחלקו הראשונים האם מיירי דוקא כשהלוקח גר בבית שתחת עלייתו המושכרת למוכר, או שאפילו אם אינו גר כאן, מכל מקום היות והבית שלו, מצוי הוא שם ולא יסמוך על הצלת המוכר.

6. כתב המאירי: כבר ביארנו למעלה נמז ב ד"ה זו היא, וראה שם במאירי ב"בעל המאור" וב"מלחמות" להרמב"ן ביאור מעשה דהכא, מתי חזר בו הלוקח וממה חששן שכל שחזר מחמת אונס אין בו מי שפרע, והוא הענין שלא הוזכר מי שפרע במעשה של פרוק רופילא, ויראה שאף חסרון דברים אין בו, ומכל מקום יראה שלא נאמר כן אלא באונס הניכר.

1. ונחלקו הראשונים האם יש בכלל איסור

את פירותיו, אך בפשוטו היות והעליה שלו על כן יטרח הלוקח לכבות את הדליקה, וצריך תלמוד.

וזה לשון המאירי: אין הלוקח יכול לחזור והוא הדין למוכר, שהרי כל עצמה של משיכה זו לא הותקנה אלא שמה יאמר לו נשרפו חטיך בעלייה, ובזו — הלוקח יודע בכך, וכן שיש לו רשות וטענה להכנס בשלו להצלת ביתו, ואם נפלה דליקה הרי הוא טורח ומציל, ונמצא שחזר הענין לדין תורה, שלא להיות אחד מהם חוזר, ואף על פי שדברים אלו לרבי שמעון נאמרו, מדרכי שמעון נשמע לרבנן.

ב. כתב הרשב"א: הוא הדין כשהיה ביתו של מוכר מושכר ללוקח תמן, והרי הוא בידו להצלה.

האונאה ביחס של ארבעה זוזי [מעות] כסף, מעשרים וארבעה כסף, לסלע.

דהיינו, סלע העשוי מכסף, יש בו עשרים וארבע מעות כסף [בסלע יש ארבעה דינרים, ובכל דינר יש שש מעות כסף], ולכן, אם היה המקח בסלע, שהוא עשרים וארבע מעות, והיתה בו אונאה של ארבע מעות כסף, הרי זו אונאה, ששיעורה הוא שתות למקח.⁽³⁾

ועתה, בחלק השני, מבאר המשנה את שיעור הזמן שבו אפשר לדרוש את תשלום האונאה:

עד מתי מותר⁽⁴⁾ לו למתאנה לדרוש

ב. "אונאה". אם היה שיעור האונאה ששית [הנקרא "שתות"] מהמקח, זכאי המתאנה לדרוש בחזרה את דמי הונאתו. אך אין הוא יכול לדרוש את החזרת המקח.⁽²⁾ ושיעור זה של שתות, הוא הקרוי "אונאה", וקרוי גם "קנה, ומחזיר אונאה".

ג. "בטל מקח". אם היתה האונאה ביותר משתות, בטל המקח אפילו אם רצה המאנה לשלם למתאנה את דמי הונאתו, ואופן כזה נקרא "בטול מקח".

בחלק הראשון, מבאר המשנה את שיעור האונאה של שתות, ונותנת לכך דוגמא:

האונאה, לדוגמא, היא: כאשר היתה

אפרים [אונאה יג] סובר שיסוד דין מחילה בנוי על דעת רוב בני אדם שמוחלים, אבל אדם זה שלא שילם עדיין, יכול לטעון שהוא מן המיעוט שאינם מוחלים, ופטור מלשלם את המחיר הגבוה.

2. כך נפסק להלכה. אבל נחלקו בדבר רבי נתן ורבי יהודה הנשיא, לקמן, כאשר רבי יהודה הנשיא סובר שבשתות ידו של המתאנה היא על העליונה, ויכול המוכר המתאנה לדרוש את החזרת המקח, אם ירצה, ויכול הלוקח המתאנה לדרוש את החזרת מעותיו, אם ירצה בכך.

3. אבל בפחות מכך, מוחל המתאנה על אונאתו, כיון שאינו מקפיד על ייקור החפץ [או על הוולתו], בפחות משתות.

4. נקט התנא בלשון "מותר" ולא בלשון "אפשר" כדי לומר שאפילו קללת "מי שפרע" אין למי שחוזר בו בעקבות אונאתו על ידי חברו. רש"י.

להונות בפחות משתות היות והמתאנה מוחל על הונאתו. לדעת החינוך [שלז] מותר לכתחילה, ואילו הרא"ש [סימן כ] מסתפק בדבר, כי יתכן שמותר בגלל שכך הוא דרך מקח וממכר, או שמה אסור, וכתב שירא שמים יצא ידי שניהם, שאם נתאנה, הוא אינו דורש את ההונאה, ואם אירע שהוא עצמו הונה אדם אחר בפחות משתות, הוא מחזיר את ההונאה [סמ"ע חו"מ רכו ו, ס"ק יד].

המחילה בפחות משתות היא רק לגבי הונאה במחיר, אך לא לגבי אונאה בחישוב של מידת הדבר או משקלו או מניינו, שבהם אפילו טעות או אונאה כל שהיא, חוזר לעולם. רמב"ם מכירה טו א

ונחלקו האחרונים בשאלה אם עדיין לא שילם הקונה את המעות, האם יכול המוכר לדרוש ממנו לשלם עתה את כל מלוא התשלום שנקבע ביניהם, על אף שעתה התברר שהיתה אונאה במחיר, והוא טוען שאינו מוחל על הונאתו. לדעת הסמ"ע [רכז יד] בטלה דעתו, וצריך לשלם את מלוא הסכום, ואילו המחנה

שלא בטל המקח, אלא חייב המאנה להחזיר למתאנה את דמי האונאה.

ומשמעות הלשון "שתות למקח", היא, ששית מערכו האמיתי של המקח. אך אין במשמעות זו ששית מסכום המטבעות המשולמות עבור המקח.

ולפעמים יש הבדל ביניהם.

כגון, אם ערך המקח האמיתי היה שש מעות, והונה המוכר את הקונה, ומכרו לו בשבע מעות. הרי יחסית למחירו האמיתי של המקח, יש כאן אונאה של משה אחת שהיא ששית משווי המקח. אבל יחסית לשבע המעות ששולמו עבור המקח, הרי המעה האחת הנוספת, היא אונאה של שביעית בלבד.

ומביאה הגמרא מחלוקת אמוראים בענין זה: **אתמר: רב אמר: "שתות מקח" דוקא שנינו,** ורק באופן כזה צריך המאנה לשלם את דמי האונאה, ואי אפשר לבטל את המקח אם הוא משלם את דמי האונאה, אך אם היה שיעור האונאה של שתות במטבעות המקח, ולא בערכו של המקח, לא נאמרו בו דיני האונאה של שתות מקח.

ושמואל אמר: "שתות מעות", נמי שנינו. גם באופן שהיתה האונאה שתות מעות, ולא שתות המקח, נוהגים בה דיני הונאה כמו בהונאת שתות. והיינו, שצריך להחזיר את דמי האונאה, ולא מתבטל המקח אם מסכים המאנה להחזיר את דמי האונאה, כמו שהדין הוא בהונאת "שתות מקח".

מהמאנה אותו להחזיר את דמי הונאתו?

עד כדי שיראה המתאנה את החפץ לתגר, המכיר במחירים, או לקרובו של המתאנה.⁽⁵⁾

ומביאה עתה המשנה, בחלקה השלישי, מעשה שהיה, והורה רבי טרפון בלוד: **האונאה היא בשיעור של שמונה כסף מעשרים וארבע כסף לסלע,** שהוא שלישי למקח.

ושמחו תגרי לוד, כיון שהם היו בקיאים במחירים, והיו יקרנים, ומוכרים במחיר שהוא גבוה יותר משתות, ומעתה יכלו לייקר את מחיריהם מבלי שהלקוחות יוכלו לדרוש את החזרת דמי האונאה, בשיעור של עד פחות משליש.

ואמר להם רבי טרפון לאחר מכן: כל היום מותר למתאנה לחזור בו, ולדרוש את דמי אונאתו, גם לאחר שעבר פרק הזמן בכדי שיראה לתגר או לקרובו.

אמרו לו: יניח לנו רבי טרפון במקומינו! אין אנו צריכים את הוראותיו.

וחזרו לדברי הכמים, שהאונאה היא עד שתות, אך אינו יכול לחזור בו המתאנה במשך כל היום, אלא רק בכדי שיראה לתגר או לקרובו.

נמרא:

התנא במשנה נקט ששיעור האונאה, הוא "שתות למקח". ורק באופן כזה הדין הוא

5. ואם שהה פרק זמן ארוך יותר, מחל בכך על אונאתו, ואינו יכול לתובעה עוד. רש"י.

וארבעה זוזים **בעשרים** זוזים, ובאופן זה היתה האונאה ששית מהמקח.

אך עדיין טוענת הגמרא: לדבריך, שהעמדת באופן שנמכר המקח שהיה שוה עשרים וארבע זוז בעשרים זוז, הרי בהכרח, מי הוא זה שנתאנה? בוראי המוכר הוא זה שנתאנה על ידי הלוקח.

ואם כן, אימא סיפא, ששינונו בה: עד מתי מותר להחזיר, עד שיראה לתגר או לקרובו.

ואמר על כך רב נחמן: לא שנו שאין יכול לחזור בו אלא רק בפרק זמן קצר עד שיראה לקרובו [או לתגר], אלא רק לוקח. אבל מוכר, לעולם חוזר! דהיינו, יכול הוא לתבוע את החזר אונאתו או את החזר המקח, לעולם.

ומוכח, שהמשנה מדברת באונאה שהתאנה בה הקונה ולא שהתאנה בה המוכר, בניגוד לדבריך שהעמדת את משנתנו באופן שהתאנה המוכר!

אלא, כך יש להעמיד את משנתנו, שהיא מדברת באופן שהונה המוכר את הלוקח בששית משווי המקח, שלדברי הכל יש בו אונאה, וכגון, דזבין שוי עשרים וארבעה זוז, בעשרים ותמניא, בעשרים ושמונה זוז, שארבעת הזוזים הנוספים הם ששית משווי המקח [עשרים וארבעה], ולדברי הכל היא הונאה.

ועתה מביאה הגמרא ראייה דומה לשמואל, מהסיפא של המשנה, ודוחה אותה באופן

דומה: (6)

תנן: הורה רבי טרפון בלוד: האונאה שמונה כסף מעשרים וארבעה כסף לסלע, שהם שליש למקח.

ומוכיחה הגמרא: מאי לאו, האם לא עוסקת המשנה באונאת הקונה על ידי המוכר, וכגון דזבין, שמכר לו דבר אשר שוי שיתסרי [ששה עשר זוזים] בעשרים וארבע זוזים, והיתה האונאה בשמונה זוזים יותר משווי המקח, שהיא אונאה של מחצית משווי המקח [ביחס של שמונה לשש עשרה], ואונאה של שליש מהמעות ששולמו עבור המקח [שמונה מעות מתוך עשרים וארבע ששולמו], ושמע מינה כשמואל, ששליש מעות נמי שנינו.

ודוחה הגמרא את הראיה: לא מדובר כאן באופן כזה, אלא מדובר דזבין שוי עשרים וארבע בשיתסר, שהיתה האונאה של שמונה זוזים שליש מהמקח, ולא שליש מהמעות.

אך מקשה הגמרא: הרי בהכרח, מי נתאנה באופן הזה, מוכר הוא זה שנתאנה, בכך שמכר את החפץ בפחות משווי.

אם כן, אימא סיפא: אמר להם, כל היום מותר לחזור.

ואמר על כך רב נחמן: לא שנו שיכול לחזור בו רק במשך כל היום, ותו לא, אלא לוקח. אבל מוכר, לעולם חוזר.

דבריך לשיעורים. תוס'.

6. התוספות נשארו בקושיה, מדוע הגמרא

חוזרת ומקשה מסיפא לאחר שכבר הקשתה אותה קושיה מהירשא.

או אם רוצה המוכר לקיים את המקח, אומר
הוא ללוקח שהונה אותו: **תן לי מה
שאוניתני!**

ומוכח מדברי הברייתא הזאת, שדין אונאה
נוהג בין בשותות מקח ובין בשותות מעות,
שהרי הקונה שוה שש בחמש, הוא שותות
מקח, כי הזוהו שלא שילם הוא ששית משיווי
המקח. ואילו המוכר חמש בשש, בהכרח
שהוא שותות מעות, כי לגבי שיווי המקח
[שהוא חמש], הזוהו שהוסיף על השיווי
האמיתי הוא חמישית מערכו.

הסוגיה שלפנינו קרויה "סוגיית תגרי לוד",
ובה דנה הגמרא בשתי שאלות יסודיות:

במשנה ובברייתא שנינו, שאם היה שיעור
ההונאה שותות, יכול המתאנה לחזור בו מן
המקח, או לדרוש את החזר הונאתו, וכל
זאת, עד שיראה לתגר או לקרובו, אך לא
התבאר בהן מה דין מחילה בפחות משותות,
האם המחילה היא מיד, או רק אחר שעבר
הזמן בכדי שיראה לתגר או לקרובו.

וכמו כן, לא התבאר בהן מה דין בטול מקח
ביותר משותות, האם יכול המתאנה לבטלו
מתי שירצה, לעולם, או שמא יש לו את
הזכות לבטלו רק עד בכדי שיראה לתגר או
לקרובו.

בשתי שאלות אלו דנה עתה הגמרא:

שאלה ראשונה:

**איבעיא לחו: פחות משותות לרבנן, האם
לאלתר הויא מחילה, או אין זו מחילה אלא
אם עבר הזמן בכדי שיראה לתגר או
לקרובו.**

ומוכח שהמשנה מדברת כשהתאנה הלוקח
ולא המוכר, בניגוד לדבריך.

אלא כך יש להעמיד את משנתנו, שהמשנה
מדברת באופן דזבין שוי עשרים וארבעה
בתלתין ותריין [בשלושים ושניים זוזים],
שהתאנה הלוקח בשליש מן המקח, שלדברי
הכל היא אונאה.

ועתה מביאה הגמרא ברייתא הסוברת
כשמואל:

תניא כוותיה דשמואל שבין שותות מקח ובין
שותות מעות שנינו:

דתניא: **כל מי שהוטל עליו הפסד האונאה,
דהיינו, מי שמתאנה, ידו על העליונה!**

ומבאר הברייתא: **כיצד?**

אופן אחד, אם מכר לו שוה חמש בשש, הרי
מי נתאנה? בודאי שנתאנה לוקח. ולכן, יד
לוקח על העליונה:

רצה הלוקח, יכול הוא לחזור בו לגמרי מן
המקח, ואומר הוא למוכר שהונה אותו: **תן
לי מעותי חזרה, ובכך מתבטל המקח.**

או, אם רצה הלוקח לקיים את המקח, יכול
הוא לקיימו, אלא יכול הוא לומר למוכר: **תן
לי את שיעור מה שאוניתני!**

אופן שני, אם מכר לו שוה שש בחמש, הרי
מי נתאנה? בודאי שנתאנה מוכר. ולכן, יד
מוכר על העליונה:

רצה המוכר לבטל את המקח, אומר לו
ללוקח שהונה אותו: **תן לי מקחי חזרה!**